

11. Tapper C. Cross and Tapper on evidence: eleventh edition [E-resource]. – Access mode : http://books.google.com.ua/books?id=Yw7kJ0eaFp8C&pg=PR3&hl=ru&source=gb_s_selected_pages&cad=3#v=onepage&q&f=false.
12. DiCarlo V. A summary of the rules of evidence: the essential tools for survival in the courtroom [E-resource]. – Access mode : <http://www.dicarlolaw.com/RulesofEvidenceSummary.htm>.
13. Решетникова И.В. Доказательственное право Англии и США / И.В. Решетникова. – Екатеринбург : Изд-во УрГЮА, 1997. – 240 с.
14. What is “real evidence”? Is it the same thing as “physical evidence”? [E-resource]. – Access mode : <http://www.rotlaw.com/legal-library/what-is-real-evidence-is-it-the-same-thing-as-physical-evidence/>.

ЛУЦЕНКО О. О.,
аспірант кафедри міжнародного права
та міжнародних відносин
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 341.641

РОЛЬ РИМСЬКОГО СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ У РОЗВИТКУ КОНЦЕПЦІЇ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

У статті акцентовано увагу на дослідженні та аналізі концепції справедливого судового розгляду у Римському Статуті. Розкриваються основоположні елементи права людини на справедливий суд.

Ключові слова: Римський Статут, Міжнародний кримінальний суд, концепція справедливого судового розгляду, права обвинуваченого.

В статье акцентировано внимание на исследовании и анализе концепции справедливого судебного разбирательства в Римском Статуте. Раскрываются основополагающие элементы права человека на справедливый суд.

Ключевые слова: Римский Статут, Международный уголовный суд, концепция справедливого судебного разбирательства, права обвиняемого.

In the article, attention is accented on research and analysis of the concept of a fair trial in the Rome Statute. Fundamental elements of human rights on fair trial are disclosed.

Key words: Rome Statute, International criminal court, conception of the fair trial, right for a defendant.

Вступ. Протягом тривалого часу ідея створення постійно діючого органу міжнародної кримінальної юстиції не знаходила своєї реалізації внаслідок відсутності підтримки ряду держав. Однак 17 липня 1998 р. в Римі був підписаний Статут Міжнародного кримінального суду [1], що стало кроком вперед на шляху до універсального закріплення принципів міжнародного кримінального процесу, зокрема, принципу справедливого судового розгляду, вперше закри-

пленого в ст. ст. 1, 16 Статуту Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн вісі від 08.08.1945 р. [4], а також як принцип V міжнародного права, визнаного статутом Нюрнберзького трибуналу, відповідно до якого «кожна особа, обвинувачувана у міжнародно-правовому злочині, має право на справедливий розгляд справи на основі фактів і права» [3]. У зв'язку з цим вважаємо актуальним визначити основні елементи справедливого судового розгляду у Римському Статуті.

Питання щодо аналізу норм Римського Статуту знайшло своє відображення у дослідженнях О.І. Рабцевич, Н.А. Зелінської, М.І. Пашковського, А.Х. Абашидзе, Г.І. Богуша, Н.І. Костенко, П.В. Волосюка, В.М. Орлова, А.Г. Кибальника, А.В. Наумова, М.Ш. Бассіоуні, А. Кассезе, Я. Клеффнер та ін.

Постановка проблеми. Визначення, аналіз та розгляд основних складових концепції справедливого судового розгляду в Римському Статуті.

Результати дослідження. Створення «міцних гарантій поваги до здійснення міжнародного правосуддя і забезпечення його дотримання» (преамбула Римського Статуту) неможливо уявити без дотримання Міжнародним кримінальним судом (далі – МКС) міжнародних стандартів прав людини у сфері кримінального судочинства.

Право на справедливий судовий розгляд є загальною концепцією, яка включає в себе сукупність певних специфічних прав, однак у той самий час розглядається як окреме право. Досліджуючи концепцію справедливого судового розгляду у Римському Статуті, хотілося б звернути увагу на ті специфічні права, що закріплені як права обвинуваченого та права осіб під час розслідування. До них, відповідно до ст. 67 Статуту, відносять право на публічне, справедливе та неупереджене слухання, а також ряд гарантій, які включають: право повідомлення про підстави та зміст пред'явленого обвинувачення, право на достатній час для підготовки свого захисту, право захисту себе особисто або за допомогою призначеного обвинуваченим захисника, право бути судимим без невинуватої затримки, право допиту свідків та право на виклик і допит свідків, право не бути змушеним до надання свідчень або до визнання себе винним і зберігати мовчання тощо. Вищезазначені елементи концепції справедливого судового розгляду не можуть бути дотримані без таких нормативних ідей як принципи, на яких базуються діяльність та організація МКС. Відповідно до ст. 21 Римського Статуту, МКС застосовує, окрім Статуту, Правила та процедури доказування, міжнародні договори, принципи та норми міжнародного права, включаючи загальновизнані принципи міжнародного права збройних конфліктів, застосовує загальні принципи права, які взяті з національних законів правових систем світу, які за звичайних обставин здійснювали б юрисдикцію щодо цього злочину з тією умовою, що такі принципи не будуть суперечити Статуту, міжнародному праву та міжнародно-правовим нормам і стандартам [1]. Основою функціонування МКС є й принцип компліментарності, який полягає у розповсюдженні юрисдикції Суду на громадян держав, які не є учасниками договору, коли національна юрисдикція не в змозі або не бажає розслідувати відповідні злочини проти власних громадян [1]. Також Суд може застосовувати ще одне джерело права – інші судові рішення. Так, виходячи з п. 2 ст. 21 Статуту, «Суд може застосовувати принципи і норми права відповідно до того, як вони були витлумачені в його попередніх рішеннях» [1]. Однак застосовуване Судом право повинно відповідати міжнародно визнаним стандартам прав людини [1].

МКС є постійно діючим органом міжнародної кримінальної юстиції, юрисдикція якого розповсюджується на «самі серйозні злочини, які викликають заклопотаність всього міжнародного співтовариства» [1] і які були вчинені після набуття чинності Статуту [1]. До складу Суду входять Президія, Апеляційне відділення, Судове відділення, Палата попереднього провадження, Канцелярія Прокурора і Секретаріат [1], на яких лежить відповідальність нести справедливу та неупереджену службу. У вироку Нюрнберзького трибуналу зазначено, що «злочини проти міжнародного права вчиняються людьми, а не абстрактними суб'єктами, і тільки на основі покарання фізичних осіб, які вчинили такі злочини, може бути забезпечено дотримання положень міжнародного права» [7]. Хотілося б звернути увагу і на

той факт, що правосуддя здійснюється теж людьми і тільки шляхом відкритості, безсторонності, неупередженості, справедливості та рівності можна досягти справедливого рішення.

У Римському Статуті, у ч. 4 «Склад та управління справами суду», перераховані вимоги до суб'єктів правосуддя, які включають ряд доповнень, виходячи з практики Трибуналів ad hoc.

Канцелярія Прокурора. Відповідно до ст. 42 Статуту, Канцелярія Прокурора діє незалежно, як окремий орган Суду, який відповідає за отримання переданої ситуації та обґрунтованої інформації про злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, а також за вивчення, аналіз та здійснення розслідувань і кримінального переслідування [1]. Рішення про початок розслідування справи приймається Прокурором за обставин, які дають розумні підстави вважати, що було вчинено або вчиняється злочин, який підпадає під юрисдикцію Суду, допустимість справи та відповідність проведення розслідування інтересам правосуддя з урахуванням тяжкості злочину та інтересів потерпілих. Окрім права на початок розслідування, Прокурор наділений обов'язками, які виходять зі ст. 54 Статуту. До них відносяться: проводити розслідування з необхідним вивченням фактів та доказів, вживати належних заходів для забезпечення ефективного розслідування та кримінального переслідування. Прокурор та його заступники не повинні займатися ніякою діяльністю, яка може поставити під сумнів їх незалежність та перешкоджати виконанню їх прокурорських функцій, а також не брати участь ні в якій справі, стосовно якої їх безсторонність могла б бути розумно поставлена під сумнів на будь-якій основі [1]. Автори Статуту зробили важливий внесок у обов'язки Прокурора, додавши норму, яка полягає у пред'явленні захиснику обвинуваченого наявних в розпорядженні Прокурора або під його контролем доказів, що свідчать про невинуватість обвинуваченого, або про наявність обставин, пом'якшуючих його вину [1]. На нашу думку, дане доповнення у повній мірі свідчить про всебічне та повне дотримання прав обвинуваченого.

Палата попереднього провадження. Слід зазначити, що за Римським Статутом початок розслідування залежить не тільки від Прокурора, а й від Палати попереднього провадження (далі – ППП), яка є «процесуальним фільтром» допуску справи до наступної інстанції. Так, ППП може за своєю ініціативою переглянути рішення Прокурора та відмовити у початку розслідування [1]. На стадії розслідування ППП виконує функції, які полягають у видачі таких ордерів та розпоряджень, які необхідні Прокурору для проведення розслідування, надає допомогу в організації захисту на прохання осіб, арештованих або викликаних до Суду, у разі необхідності забезпечує безпеку підслідних, свідків і потерпілих [1]. Під час розслідування, відповідно до ст. 55 Статуту, за особами закріплені загально визнані стандарти прав людини, а саме: не свідчити проти самого себе або визнавати свою провину, не піддаватися примусу, тиску або загрозам у будь-якій формі, безкоштовно користуватися допомогою кваліфікованого перекладача. Після видачі ордеру на арешт Прокуророві держава – учасник Статуту зобов'язана негайно вжити заходи до виконання прохання відповідно до своїх законів. Арештована особа повинна постати перед компетентним судовим органом запитуваної держави, який визначає законність арешту, відповідності арешту належній процедурі і дотримання прав заарештованого [1]. Після передачі арештованого або добровільній його явці ППП проводить слухання, яке направлено на інформування особи про інкримінований їй злочин та її права. Також ППП повинна забезпечити арештованій особі розгляд справи у розумний строк. Таким чином, Римський статут більш ретельно визначає права обвинувачених з дотриманням усіх елементів справедливого судового розгляду на перших етапах розслідування.

Судова палата. Проводячи аналіз діяльності Судової палати Міжнародного кримінального суду, слід зазначити, що свої функції та повноваження він здійснює відповідно до ст. 64 Римського Статуту та Правил процедури та доказування. Так, Судова палата забезпечує, щоб розгляд справи відповідав справедливості, оперативності, повному дотриманню прав звинуваченого та належним обліком необхідності захисту потерпілих і свідків [1]. До складу Судової палати входять 18 суддів, які обираються з числа осіб високих моральних

якостей, мають визнану компетентність з кримінального і процесуального права з необхідним досвідом, а також компетентністю у відповідних областях міжнародного права, міжнародного гуманітарного права і прав людини, великим досвідом професійної юридичної діяльності та бути неупередженими і незалежними [1]. Виходячи з норм Статутів трибуналів ad hoc, Римський Статут значно розширив та доповнив коло вимог до суддів, заповнивши прогалини, які могли вплинути на об'єктивність суддів. Окрема ст. 40 Статуту закріплює головний атрибут справедливого суду – «Незалежність суддів» та забороняє суддям займатися діяльністю, яка ставить під сумнів їх незалежність та перешкоджає виконанню суддівських функцій, а також присвячувати себе ніякому іншому зайняттю професійного характеру [1]. Доповненням вищевказаної норми є закріплення інститутів звільнення або відведення судді. Згідно зі ст. 41 Статуту та Правилами 33, 34 Правил процедур та доказування, Президія звільняє суддю, на його письмове прохання, від виконання своїх функцій, передбачених Статутом, а також суддя відводиться від розгляду справи у зв'язку з особистим інтересом у справі, викликаним подружніми, батьківськими або іншими близькими сімейними, особистими або професійними стосунками; виконання функцій, що припускали складання ним думки про цю справу, яка, з об'єктивної точки зору, могла б негативно відбитися на необхідній безсторонності відповідної особи; висловлювання думок, через засоби масової інформації, письмово або у формі публічних дій, які поставили під сумнів незалежність та об'єктивність судді [2] та ін.

Судовий розгляд є основною стадією, в якій розглядається справа по суті і приймається підсумкове рішення, яке саме по собі не повинне виходити за рамки фактів і обставин, що викладені у обвинувачувальному акті. Однією з гарантій об'єктивності є відкритість судового розгляду, про це свідчить п. 7 ст. 64 Статуту, однак існують випадки, передбачені ст. 68, які вимагають закриті засідання для захисту конфіденційності. На початку судового розгляду Судова палата з'ясовує у Прокурора або захисту з приводу заперечень або зауважень щодо ведення розгляду [2]. Також Судова палата упевнюється у розумінні обвинуваченим змісту обвинувачення та дає йому змогу визнати свою провину або заявити клопотання про свою невинність [1]. У випадку визнання провини обвинуваченим, після його консультацій із захисником, Судова палата повинна переконатися, чи усвідомлює обвинувачуваний характер і наслідки визнання себе винним, чи зроблено це визнання обвинуваченим добровільно та чи підтверджується визнання вини обвинуваченим матеріалами справи, викладеними у відповідних документах, які містять звинувачення, представлені Прокурором і визнані самим обвинуваченим [1].

Головуючий в ході розгляду справи може давати вказівки для забезпечення справедливого і неупередженого розгляду справи. Відповідно до ст. ст. 64, 69 Римського Статуту та розд. I гл. 4 Правил процедур та доказування, сторони можуть надавати докази, що відносяться до справи, а Суд правомочний вимагати надання усіх доказів та виносити рішення відносно допустимості доказів, які він вважає необхідними для встановлення істини, приймаючи до уваги шкоду, яку такі докази можуть заподіяти проведенню справедливого судового розгляду.

Результатом роботи Судової палати служить рішення про визнання вини, і наводяться мотиви цього рішення, які заносяться до протоколу Секретарем. Рішення Судової палати приймається у присутності усіх суддів та на основі оцінки тільки тих доказів, які були представлені і розглянуті нею в ході судового розгляду і усього провадження у справі [1]. Хотілося б звернути увагу на нововведення щодо функцій Суду, а саме відшкодування збитку потерпілим. Суд встановлює принципи, що стосуються відшкодування збитку потерпілим або відносно потерпілих, а також по відношенню до засудженого, які включають реституцію, компенсацію і реабілітацію [1]. Таким чином, діяльність Суду побудована на дотриманні та реалізації міжнародних стандартів прав людини на справедливе, відкрите, неупереджене та об'єктивне правосуддя.

Обвинувачений. Розглядаючи розвиток концепції справедливого судового розгляду у Римському Статуті, відправною точкою, на нашу думку, є особа, яка обвинувачується у вчи-

ненні злочину, що підпадає під юрисдикцію Суду. У міжнародних актах (Загальна Декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Основні принципи незалежності судових органів, Американська конвенція з прав людини, Африканська хартія прав людини і народів, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод і т. д.), які розроблені міжнародним співтовариством, закріпили основні процесуальні гарантії. На думку О.І. Тіунова, правосуддя по самій природі може визнаватися таким лише за умови відповідності вимогам справедливості та забезпеченню ефективного відновлення у правах [6].

Римський Статут закріплює основні гарантії справедливого судового розгляду, які включають в себе:

1) право на справедливий розгляд справи, яке вимагає, щоб справа розглядалася незалежним, неупередженим і компетентним судом, створеним на підставі закону;

2) принцип рівності сторін, який гарантує, що обвинуваченому надається можливість підготувати та представити захист, спростувати аргументи і докази, які пред'явлені суду Прокурором;

3) право на відкритий судовий розгляд, що гарантує не тільки присутність учасників справи, але й представників громадськості та засоби масової інформації. Текст Статуту не передбачає заочного розгляду, однак у разі недозволеної поведінки, зриву судового розгляду або умисної відмови виконувати розпорядження Суду особу видаляють із залу засідань або накладається штраф [2]. Відповідно до ст. 68 Статуту, існують виключення з принципу відкритості слухань, які перш за все направлені на захист потерпілих та свідків;

4) принцип презумпції невинуватості є важливою гарантією на справедливий розгляд. Кожна особа, яка обвинувачується у вчиненні злочину, має право вважатися невинуватою до тих пір, доки її вина не буде встановлена у законному порядку [1]. У п. 3 ст. 66 Статуту явно виражене правило, яке встановлює, що для оголошення обвинувального вироку Суд не повинен мати жодних сумнівів відносно наявності вини обвинуваченого [5]. Однак Римський Статут гарантує, що уся відповідальність по доведенню вини обвинуваченого падає на Прокурора [1];

5) право не свідчити проти себе та право зберігати мовчання є доповненням принципу презумпції невинуватості. Так, відповідно до п. 1 (g) ст. 67 Статуту, обвинувачений має право зберігати мовчання, і цей факт не повинен братися до уваги при визначенні винуватості. Дані права тлумачаться широко і передбачають заборону усіх видів примусу. До таких видів примусу, відповідно до ст. 55 Статуту, відносяться тортури і інші жорстокі, нелюдські або принижуючі гідність види звернення;

6) право бути судимим без невинуватості затримки припускає собою розгляд справи в розумний строк. При визначенні «розумності строку» слід звернути увагу на складність справи, поведінку обвинуваченого, стан здоров'я обвинуваченого, тяжкість обвинувачень, що пред'являються, можливі наслідки для обвинуваченого, у тому числі питання про узяття під варту та суворість можливого покарання;

7) право захищати себе особисто або за допомогою адвокатів – одна з головних гарантій захисту прав осіб, які обвинувачуються у вчиненні злочинів. Пункт 1 (d) ст. 67 Статуту містить вимогу щодо роз'яснення обвинуваченому наявності права на адвоката або захисника за призначенням Суду, коли цього вимагають інтереси правосуддя. У разі, якщо обвинувачений не в змозі оплатити послуги адвоката, Суд забезпечує право на безкоштовну юридичну допомогу [1];

8) право викликати та допитувати свідків є головним правом на захист та на рівність сторін слухання. Обвинувачений або його захисник мають право на допит свідків обвинувачення, що дає стороні захисту можливість оскаржити докази, що пред'являються проти обвинуваченого [1];

9) право на перекладача і письмовий переклад. Відповідно до п. 1 (f) ст. 67 Римського Статуту, право перекладача необхідно для гарантування та забезпечення загальнознаних гарантій обвинуваченого на справедливий суд, для підготовки і представлення захисту, для ефективного здійснення права на допомогу адвоката, для реалізації принципу рівності сто-

рін тощо. Письмовий переклад являється важливим для підготовки захисту, так як документи можуть містити інформацію, зміст якої може стати основою для допиту;

10) право на оголошення судового рішення та право на мотивоване судове рішення. Дане право, на нашу думку, являється запорукою відкритості та публічності справи. Відповідно до п. 5 ст. 74 Статуту, МКС повинен виносити письмове рішення, яке містить повний і мотивований виклад висновків Судової палати на підставі розглянутих доказів та оголошується на відкритому засіданні.[1]

Висновки. Норми Римського Статуту МКС та Правила процедури та доказування виходять з доктрини гарантування прав людини та забезпечення процесуальних прав як обвинуваченого, так і потерпілих та свідків. Відповідно до Статуту МКС, головним завданням постійного органу міжнародного кримінального правосуддя є забезпечення покарання осіб, відповідальних за серйозні злочини з дотриманням норм міжнародного права, гарантування та забезпечення процесуальних вимог щодо прав людини та справедливості.

Утворивши постійний судовий орган, міжнародне співтовариство відкрило нову еру в розвитку міжнародної кримінальної юстиції. Міжнародний кримінальний суд на відміну від трибуналів *ad hoc* діє в рамках сучасного міжнародного права та міжнародних стандартів прав людини.

Список використаних джерел:

1. International Criminal Court. Rome Statute of the International Criminal Court. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>.

2. Rules of Procedure and Evidence. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/PIDS/legal-texts/RulesProcedureEvidenceEng.pdf>.

3. Принципы международного права, признанные статутом Нюрнбергского трибунала и нашедшие выражение в решении этого Трибунала [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/principles.shtml.

4. Устав Международного военного трибунала для суда и наказания главных военных преступников европейских стран оси [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_201.

5. Международный уголовный суд: Информационный листок 9 – Гарантии справедливого разбирательства [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://amnesty.org.ru/sites/default/files/icc_factsheet9.pdf.

6. Рабцевич О.И. Международно-правовое закрепление права на справедливое судебное разбирательство [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.center-bereg.ru/o5837.html>.

7. Цирфа Ю. Міжнародна кримінальна юстиція: індивідуальний підхід. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/4090/>.

